CURAÇAO EN ONDERHOORIGE EILANDEN 1816—1828

DOOR

MR. B. DE GAAY FORTMAN

VII

G o d s d i e n s t. Er waren in 1816 vier kerkelijke gemeenten op Curaçao: de Gereformeerde of Hervormde, de Luthersche, de Israëlietische en de Roomsche-Katholieke. De gouverneur-generaal gaf op, dat er 1444 Gereformeerden, 238 Lutherschen, 1021 Portugeesche Joden en naar schatting 13952 Roomschen waren ¹⁾.

Het verband van de *Gereformeerde gemeente* met het gouvernement was het sterkst. De gouverneur-generaal was, als in den tijd der West-Indische Compagnie, voorzitter van den kerkeraad. De predikant werd geheel bezoldigd uit de koloniale kas. Bij Koninklijk besluit van 6 September 1815 was een commissie in uitzicht gesteld die een maand later ook benoemd werd ²⁾, om der Regeering voorstellen tot welzijn der Indische kerken te doen, te rapporteeren op van gouvernementen wege haar toegezonden stukken, de proponenten voor de Oost- en West-Indische

¹⁾ De Hullu, *Curaçao in 1817*, bladz. 567/8.

²⁾ Leden werden de Haagsche predikanten Jorissen, Krieger, Noordink, Van de Kastele, Dermont en Verwey, Ds. Metelerkamp uit Delft, en corresponderende leden de professoren Te Water, Heringa en Muntinghe, en de predikanten Van Voorst en Le Sage ten Broek uit Amsterdam, Van Brandenburg uit Delfshaven en De Fremery uit Middelburg. Deze „provisioneele” commissie, die alleen voor de zaken der Hervormde kerken was, werd bij Kon. besluit van 7 Dec. 1820 vervangen door een commissie voor alle protestantsche kerken van 7 leden en 28 buitengewone leden of consulenten, waarin opgenomen de „Commissarissen tot de Luthersche Zaken in de Oost- en West-Indien.”

kerken te examineeren en de derwaarts bestemde predikanten te bevestigen.

Het zal niet noodig zijn over de Hervormde of Gereformeerde en over de Luthersche gemeente veel te zeggen. Van Dissel heeft in zijn aangehaalde werken meegedeeld, wat ervan mee te deelen valt. Het belangrijkste is wel de vereeniging der beide gemeenten in één Vereenigde Protestantsche Gemeente en daarover is Van Dissel zeer uitvoerig. Ook Ds. Bosch, die daarbij een der leidende personen was, geeft er in zijn *Reizen in West-Indië*¹⁾ eenige beschouwingen over. Toch is er nog wel iets van te zeggen, dat men elders niet vindt.

Het kerkgebouw der Gereformeerden was mee in gebruik bij de Luthersche gemeente, die, sinds bij het bombardement door de Engelschen in 1804 haar kerk een prooi der vlammen geworden was, geen middelen had gehad, om een nieuw kerkgebouw op te richten. De Luthersche predikant²⁾ ds. J. Muller J. Az., die reeds sinds 1798 in dit ambt alle wisselvalligheden van het eiland had meegemaakt, hield den 10den Maart 1816 een *leerrede bij gelegenheid der gelukkige hereeniging van het Eiland Curaçao met het Koninkrijk Nederland*, die blijkens aankondiging in de *Curaçaosche Courant* ook in druk verschenen is³⁾.

In April 1816 kwam ds. G. B. Bosch⁴⁾.

Koning Willem I greep een verzoek van den kerkeraad der Luthersche gemeente om steun voor het opbouwen der kerk aan, om de weigering van inwilliging van het verzoek te doen gepaard gaan met een uitnoodiging tot vereeniging der beide protestantsche gemeenten. Gouver-

¹⁾ I, bladz. 235 e. v.

²⁾ De andere predikant was Ds. P. Will, een Engelschman meent Van Dissel. *De Cur. Crt.* van 11 Mei 1816 meldt zijn vertrek „onlangs” met zijn beminde.

³⁾ Tot 1841 bleef hij predikant bij de Vereenigde Protestantsche Gemeente, en stierf in het volgend jaar. Zijn dochter Henriette Catherina huwde in 1823 met den lateren gouverneur Jhr. I. J. Rammelman Elsevier.

⁴⁾ Daar hij als vrijwillig jager met het korps der Utrechtsche studenten den veldtocht naar Frankrijk had meegemaakt, was hij te laat geweest, om de reis met de *Prins van Oranje*, waarvoor hij bestemd was, te maken. Zie over hem *het Koloniaal Weekblad* van 16 Juni 1927.

neur-generaal Kikkert bracht dit in 1818 aan de beide Kerkeraden over. En Bosch en Van Dissel stellen het verloop der zaak wel als wat heel vlot voor. Gouverneur Cantz'laar vermeldt in zijn journaal op 9 Maart 1822 ¹⁾, dat er bij zijn weten nog niets ten aanzien der vereeniging tot stand gebracht was, en sprak zijn vrees uit, dat er geen voortgang zou worden gemaakt, als het gouvernement zich niet ermee bemoeide. Op zijn uitnoodiging had er toen een gemeenschappelijke vergadering der kerkeraden plaats. De Commissie tot de zaken der protestantsche kerken betuigde haar instemming, doch eerst in October 1823 kwamen de kerkeraden tot overeenstemming, omtrent „de hoofdpunten ter vereeniging”. Aan de gemeenten werd gelegenheid gegeven deze te lezen en te overdenken, waarna de mansleden werden opgeroepen ter goedkeuring. Toen bleek, „dat niemand op eenigen grond deze vereeniging afkeurde”, en eerst daarna werd vernomen, dat de vereeniging niet ten genoeg van eenige leden was.

Van Dissel geeft een kort overzicht van het Koninklijk besluit van 12 Nov. 1824 no. 111, waarbij in 5 artikelen de vereeniging geregeld werd ²⁾. Ter vergelijking geef ik hier de hoofdpunten, zooals deze door de kerkeraden ontworpen zijn.

I. De *godsdiensleer* der vereenigde gemeente is „het protestantismus, gebouwd op de Hoofdwaarheden van den Christelijken Godsdienst waarin het alle Protestanten met elkander eens zijn”. Als naam wordt aangegeven: de Protestantsche of Evangelische kerk ³⁾. De leden behoeven hun geloofsbelydenis niet op te geven, maar blijven Gereformeerden en Lutherschen, doch verwerpen deze

¹⁾ Oud-archief no. 239.

²⁾ Te vinden bij C. Hooyer, *Kerkelijke wetten voor de Hervormden in het Koninkrijk der Nederlanden*, bladz. 317 e. v. Ook in *de Cur. Crt.* van 30 April 1825.

³⁾ Bij de aankondiging der „godsdiensuitoefeningen” in *de Cur. Crt.* wordt na de vereeniging eerst gesproken van de „Evangelische gemeente”, een maand later van de „Protestantsche kerk” en ten slotte van de „Vereenigde Protestantsche gemeente”; in 1826 echter weer van de „Evangelische kerk”.

sectennamen en vereenigen zich tot één Christelijke gemeente.

II. *Godsdienstige instellingen en gebruiken*: De sacramenten Doop en Avondmaal worden in de vereenigde gemeente bediend; de bestaande formulieren vervallen, en de predikanten mogen hierin naar goedvinden en tot de meeste stichting der gemeente te werk gaan.

De gebruikelijke bijbel, psalm- en gezangboeken zullen als tot nu toe bij de Hervormden en Lutherschen in gebruik blijven „tot zoolang de kerkeraad in de gelegenheid zal zijn, om, ter vermijding van overgebleven verdeeldheid en van moeilijkheden in de geregelde uitoefening des openbaren Godsdienst eene nieuwe Bijbelvertaling en een nieuw gezangboek in te voeren” ¹⁾.

De preekbeurten en andere openlijke ambtsverrichtingen zullen de predikanten beurtelings en gemeenschapelijk waarnemen.

Overigens worden voor den openbaren eeredienst predikanten en kerkeraad vrijgelaten om veranderingen te maken tot meer stichting der gemeente, „echter alles in den geest der besluiten, welke daaromtrent door de algemeene Synode der Hervormde kerk in Nederland genomen zijn of nog mogten genomen worden”.

Kerkelijke fondsen en inkomsten: Kerke- en armenkassen zullen vereenigd worden; van de aanbreng van elke gemeente zal een akte worden opgemaakt. Het kerkgebouw der Hervormde gemeente zal eigendom der nieuwe gemeente worden ²⁾. De Luthersche pastorie zal verkocht en het overschot na aflossing der schuld in de Kerke- en armenkas gestort worden. In deze kas zullen ook vallen de van 's landswege toegedachte gelden der openbare verkooping en enz. „ter verpligting om hiervan verarmde en

¹⁾ In den begeleidenden brief werd aangeraden van hooger hand de bestaande gezangboeken te vervangen bijv. door de Liederen voor den openbaren en huisselijken Godsdienst verzameld door I. van Geuns, M. Siegenbeek enz. en de bijbelvertaling bijv. door de toen bijna gereed zijnde van V. d. Palm.

²⁾ Ofschoon de eigenlijke bewijsstukken van het eigendom der Hervormde gemeente ontbraken, gaf de Raad van politie 6 April 1825 voorloopig toestemming het aldus te beschouwen. O u d - a r c h i e f, no. 479.

verlaten matrozen en vreemdelingen te ondersteunen en bij hun overlijden ter aarde te doen bestellen". Voorts zullen uit de kerke- en armenkas de armen der „vereenigde protestantsche gemeenten" (!) ondersteund, het kerkgebouw onderhouden en de kerkelijke ambtenaren betaald worden. De kerkeraad zal voor het bestuur der kerkelijke kas een nieuw reglement maken.

Kerkelijke ambtenaren: De predikanten zullen gelijke rechten en voordeelen genieten. „Bij het overlijden of het neerleggen van den Post van een der Predikanten zal er aanzoek tot de vervulling der vacature gedaan worden uithoofde van de grootte der gemeente en van den verren afstand van het Moederland, waardoor men bij ziekte of nog meer bij een sterfgeval van den Leeraar zonder Godsdiensstoefening zijn zou. Ook vorderen de onderhoorige eilanden jaarlijks het bezoek van eenen Predikant".

De beide voorzangers en organisten zullen slechts blijven tot andere kerkboeken zijn ingevoerd, als dan zal er één aftreden ¹⁾.

Boekhouder, koster en andere beambten der Hervormde gemeente zullen hun posten blijven waarnemen, en wie voorts zijn betrekking zal verliezen, zal pensioen krijgen.

Het *kerkelijk bestuur* zal in handen zijn van den Kerkeraad, bestaande uit de beide predikanten, die bij beurten telkens een jaar zullen voorzitten, drie ouderlingen en vijf diakenen, alleen ondergeschikt aan de Commissie voor de Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost en West-Indië, aan welke de Kerkeraad zoo van het voorgevallene in de gemeente als van de gehouden administratie verslag zal doen.

Het traktement van ds. Muller werd gelijk gemaakt met dat van ds. Bosch: 3000 gulden, vermeerderd met 600 gulden als zijnde gehuwd en 120 gulden voor ieder kind (beneden 14 jaar, als het jongens, en beneden 18 jaar, als het meisjes waren; ds. M. had 4 zoons en 3 dochters,

¹⁾ In 1827 werden de tweede organist en de tweede voorzanger uit bezuiniging bedankt, zegt Van Dissel, *De Hervormde, thans Vereenigde Protestantische Gemeente van Curaçao*, t. a. p. bladz. 343.

die in deze termen vielen); voorts nog Ps. 22.4 per maand voor huishuur ¹⁾). Het was niet mogelijk gebleken de vrijwillige bijdragen, die voor het traktement van den Lutherschen predikant gegeven waren, onder de gemeenschappelijke middelen op te nemen.

Volgens de opgemaakte acte bracht de Gereformeerde gemeente behalve het kerkgebouw en een stuk grond aan hypotheken met loopende renten Ps. 55038.4.2 ²⁾ mee, voorts avondmaalszilver, een zilveren doopbekken, en 228 zilveren nummers en 108 letters, wegende 158 oncen, geschenk in 1821 van D. Specht, eindelijk nog 149 mahoniehouten stoelen, bijbels enz. De Luthersche gemeente was heel wat minder rijk bedeeld; zij had een pastorie, een zilveren doopbekken, aan hypotheken Ps. 2440.2.2 maar daartegenover Ps. 5679.2.2 schuld.

De gouverneur benoemde tot ouderlingen Mr. D. Serurier, C. Spencer en J. N. C. Jutting, tot diakenen J. C. Schuler, J. Dam, A. W. Neuman, A. de Veer Jr. en H. v. d. Meulen.

Op de voorgenomen vereeniging bevatte *de Curaçaosche courant* van 12 April 1823 de volgende „hartelijke uitboezeming van een welmeenend verdraagzame Christen”, die zich Sincerus teekende:

Juichen *Luther* en *Calvijn* met al de Hemellingen!
Ik hope, regt verheugd uit kwellende aardsche kringen,
Ook eens hierna, volmaakt door d'liefdrijk Evangelie leer,
Te zingen 't onuitdrukbaar heil bestemd bij onzen Heer!
O! vrienden van 't zegenvol geloof! ziet en komt alom:
Verbinden w'ons met hart en zin aan 't echte Christen-
[dom,
Laat reine Godsvrucht, ijver, trouw en broederlijke deugd,
Thans blijkbaar worden ten nut van elk, en tot 's konings
[vreugd.

¹⁾ Aan Ds. Bosch was in 1822 nog 100 pesos per jaar toegelegd als vergoeding voor het gemis van inkomsten, voortvloeiende uit het overbrengen der trouwregisters naar de gouvernements-secretarie, waaruit hij eerst de noodige uittreksels afgaf.

²⁾ Van Dissel, *t. a. p.*, bladz. 391, geeft 55379 pesos en 340 pesos schuld.

Mijn loopbaan steeds met doornen bezet, kon niet onver-
wacht
Aan 't eindpaal zijn; mijn taak is af, *mijn wensch is nu*
*volbragt!*¹⁾

Op den voor de kerkelijke plechtigheid der vereeniging bepaalden 24sten April 1825 hield de Raad van politie een extraordinaire zitting; het Koninklijk besluit der vereeniging werd van de pui van het gouvernementshuis afgekondigd, waarna de gouverneur met de verschillende colleges en autoriteiten den kerkdienst bijwoonde²⁾.

Voor de beschrijving daarvan verwijs ik verder naar Van Dissel, die echter ten onrechte den 24sten Mei als dag van de plechtige viering der vereeniging noemt.

Reeds werd gesproken over de opperdirectie der kerken en armenadministratiën van den Raad van politie. De omvang dezer bevoegdheid was echter in het Regeeringsreglement niet geregeld, en in 1822 leidde dit tot een eigenaardig geschil met den Gereformeerden kerkeraad.

Toen de Raad van politie een verzoek kreeg van den kerkeraad om aan ds. Bosch 4000 pesos ter leen te mogen verstrekken onder hypothecair verband van diens tuin Zeelandia, had hij daartegen geen bezwaar, als er voldoende geld in kas zou over zijn, nadat eerst 1700 pesos onder gelijk verband zouden zijn verstrekt aan A. O. Römer, die zonder dat geruïneerd zou zijn. In een volgende vergadering bleek, dat het kerkeradsbesluit omtrent de leening aan ds. Bosch reeds eenige maanden geleden genomen was, en het geld hem ook al uitbetaald was, de Raad was hierover ontstemd, en besloot het gebeurde met handhaving van zijn recht ter verantwoording van den kerkeraad te laten. Deze laatste achtte zich toen verplicht te berichten, dat hij den last van den Raad van politie zou opvolgen — ook Römer kreeg dus zijn geld —, maar meende

¹⁾ Het bleef niet bij dit eerste „gedicht”. Sinceria volgde met anderen, maar Sincerus werd de volgende week aldus beantwoord:

„Sincer! wij raden U den zangberg nooit te nad'ren
Uw bloed is al te koud, geen dichtvuur zwelt Uwe ad'ren.”

²⁾ Over de vereeniging zie men ook Prof. Dr. L. Knappert, *Koning Willem I en de protestantsche gemeente op Curaçao*, in dit tijdschrift, 7den jaarg., bladz. 193 e.v.

tevens den Raad een lesje in staatsrecht te moeten geven, te kennen gevende, dat de noodzakelijke goedkeuring zijner besluiten door den Raad van politie niet veel meer dan een formaliteit was, te vergelijken met de approbatie door den Koning van bepaalde besluiten van dien Raad. Het is te verstaan, dat deze laatste hierover weinig gesticht was. Aan den kerkeraad werd geantwoord, dat de Raad van politie zeer ontevreden was over de ongepaste uitdrukkingen en aanmerkingen van den kerkeraad, en geen „lessen van regeeringskunde of dergelijke” verwachtte van een „minder” college; anders dan de kerkeraad beschouwde de Raad van politie zijn goedkeuring als een *conditio sine qua non* voor de rechtsgeldigheid van de handelingen en besluiten des kerkerads ¹⁾.

Ook bij de vaststelling van het nieuwe reglement voor het beheer der kerk- en armenkas ²⁾ beriep de Raad van politie zich op art. 35 van het Regeeringsreglement voor zijn bevoegdheid boven die des kerkerads. Zeer opmerkelijk is, dat de Raad van politie daarbij met zooveel woorden zegt, dat het aangehaalde artikel hem geeft de opperdirectie over kerken en armen terwijl er uitdrukkelijk gesproken wordt van de „opperdirectie over Kerken- en Armen mitsgaders over alle andere publieke *ad ministratien*”.

De *Roomsch Katholieke gemeente* verkeerde in het begin der 19de eeuw in eigenaardige moeilijkheden. De verhouding tusschen gouvernement en Roomsche kerk in ons land ten tijde van de oude Republiek is genoeg bekend. De verandering, die de denkbeelden in de eerste jaren der 19de eeuw hadden ondergaan, is slechts langzaam op Curaçao doorgedrongen. Euwens zegt, dat tot 1824 toe het Hollandsche bestuur daar „telkens slechts een enkele priester „privilegieerde”; zelden werd nog een tweede en een enkele maal een derde „geadmitteerd” ³⁾.

¹⁾ Oud-archief no. 575.

Men zie Dahlhaus, *Een levensschets*, bladz. 20 omtrent gelijken maatregel in vroeger jaren ten aanzien van de Roomsch-Katholieke kerk.

²⁾ Het geschil, hierbij ontstaan, vermeldt van Dissel, *t. a. p.*, bladz. 354 e.v.

³⁾ *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië* sub voce Missie, bladz. 475.

In 1816 was reeds jaren J. J. Pirovano pastoor op Curaçao. Op zijn roepstem kwam hier nog in hetzelfde jaar J. Stöppel¹⁾ uit de graafschap Lingen, die reeds twee jaren later overleed aan gele koorts. Pirovano heeft het onderspit gedolven in den strijd in zijn eigen kerk tegen de kerkmeesters, die een macht en gezag uitoefenden, in de Roomsche kerk voor leeken ongeoorloofd. Volgens Dahlhaus²⁾ liep deze strijd over de kerkgebouwen, en dit stemt overeen met hetgeen men leest in een brief van de kerkmeesters aan den Raad van politie in 1824, waarin zij als oorzaak hunner geschillen met Pirovano opgeven den vervallen en slechten toestand van de pastorie en andere huizen³⁾. In November 1819 naar Aruba gegaan, om kinderen te doopen, waarvoor hij vroeger nooit langer dan 6 weken wegbleef, was hij op 16 Mei 1820 nog niet weergekeerd. Tevergeefs riepen de kerkmeesters G. Curiel, W. J. Fournier en D. de Graaff⁴⁾ de hulp in van den gouverneur-generaal, wien zij schreven, dat de gemeente op Curaçao „om veele gewigtige redenen zijne terugkomste gretiglijk tegemoet” zag, Pirovano liet zich niet verbidden, ook door den gouverneur niet, wien hij tot tweemaal toe als reden van zijn wegblijven zijn gezondheidstoestand en het ontbreken van goede reisgelegenheid opgaf. Hij bleef op Aruba tot zijn dood 9 November 1820 op 70-jarigen leeftijd na 34 jaren missiewerk⁵⁾.

Zoo geprezen als Pirovano is, ook door zijn protestant-sche tijdgenooten als Bosch en Abbring, zoo weinig is men te spreken over Stöppel. Hij geraakte in ernstig geschil

¹⁾ Zoo noemt Pirovano, wiens eigen naam veel verbasterd is, hem; anderen schrijven Stoppel.

²⁾ *Een levensschets*, bladz. 28.

³⁾ Notulen Raad van politie 7 Juli 1824. Oud-archief no. 472; zie ook no. 314.

⁴⁾ Hij was in 1816 als chirurgijn 3de klas bij de jagers op Curaçao gekomen, had anderhalf jaar later den zeedienst verlaten, en werd in 1822 als apotheker toegelaten.

⁵⁾ Over Pirovano's dood zie men *het Koloniaal Weekblad* 25 Juni, 16 Juli, 6 en 13 Aug. 1925. Hoe weinig Ds. G. B. Bosch betrouwbaar is, zelfs ten aanzien der gebeurtenissen van zijn tijd, blijkt behalve uit het daar meegedeelde, ook uit zijn verhaal, dat Pirovano op Aruba bleef „omdat hij zijn' onrustigen en onverdraagzamen ambtgenoot.... wilde ontvlugten”, terwijl Stöppel al ' jaar dood was, toen Pirovano naar Aruba ging.

met het Koloniaal bestuur. In het voorjaar van 1817 had hij zich gewend tot Koning Willem I met een verzoek om door eenige aangegeven maatregelen te bevorderen de verbetering van den zedelijken en godsdienstigen toestand der slaven. Van den Directeur-Generaal van het Departement van Koophandel en Koloniën kreeg de gouverneur-generaal het stuk om raad; hij bracht het in den Raad van politie, die den raad-fiskaal en het raadslid Van Uytrecht in een commissie van onderzoek benoemde. Deze commissie wendde zich tot Pirovano als praefectus missionis, die in een kort briefje Stöppel verloochende en de juistheid van diens klachten omtrent belemmering in zijn toegang tot de slaven en hun toestand ontkende ¹⁾. De verontwaardiging was zoo groot, dat, zooals Dahlhaus schrijft, „Stöppel zou in ballingschap gedreven zijn door het koloniaal bestuur, indien een onverwachte dood hem daarvoor niet gespaard had” ²⁾.

Nog vóór Stöppels komst op Curaçao vermeldt het gouvernements-journaal een verzoek van Thomas Domingo Cabrera, om zijn beroep als Roomsche priester te mogen uitoefenen. „Dan daar 't aan geene Vreemde geestelijken geoorloofd is hun beroep in het openbaar uit te oefenen, en in hun gewaad in het openbaar te verschijnen, werd aan den Rekwestrant toegestaan zulks privativelijk te doen alwaar hij mogte geemployeerd worden”.

Na Stöppels dood was hij de eenige priester op Curaçao. Allengs kwamen er andere Spaansche geestelijken bij, die van de kerkmeesters hun aanstelling ontvingen: J. A. Robles als pastoor en Joaquin de Bertia. Deze laatste wordt niet door Dahlhaus genoemd. Tegen deze benoemingen werd van de zijde van het gouvernement niet het minste bezwaar gemaakt. In 1822 ging Robles heen wegens ruzie met de kerkmeesters; er kwamen toen 2 pastoors: P. J. Hernandez, provinciaal der Franciscaners in Venezuela en Nicholas Antonio Diaz. Hernandez kon het ook al niet best vinden met het kerkbestuur; na anderhalf jaar ver-

¹⁾ Men zie hierover uitvoerig Dahlhaus, *t. a. p.*, bladz. 397 e. v.

²⁾ *T. a. p.*, bladz. 29. De brief, waarin Kikkert ditzelfde schrijft, is te vinden in Oud-archief no. 353.

trok hij en werd opgevolgd door den Capucijner pater Joaquin de la Olleria. Deze benoeming geschiedde evenals met alle voorafgaande na Pirovano's overlijden het geval was geweest, in afwachting van de uitzending der 2 Hollandsche priesters, die de kerkmeesters aan de regeering in het moederland gevraagd hadden. 29 September 1823 is de datum van het benoemingsbesluit van Martinus Johan Niewindt tot pastoor en van Jacob Bernard Eisenbeil tot kapelaan van Curaçao. Intusschen was reeds 11 Juli 1823 de gouverneur aangeschreven om geen R. K. geestelijken als vaste geestelijken toe te laten, welke aanschrijving 6 November van dat jaar in het gouvernements-journaal als ontvangen vermeld is ¹⁾.

Omtrent het aantal Roomschen kan geen zekerheid gegeven worden door Kikkert in zijn *Verslag omtrent de kerkelijke statistiek van Curaçao in 1816* ²⁾, „dewijl door den kerkeraad geene aanteekening der gestorvenen gehouden wordt, waardoor zij nimmer weten hoe sterk de gemeente is. De reden hiervan is dat de slaven, welke allen roomsch-catholijken zijn het grootste gedeelte der gemeente uitmaken en buiten kennis van de kerk begraven worden. Er zijn zeer weinig blanke roomschgezinden, en de vrije lieden, zoo zwarten als gecouleurden, met uitzondering van een zeer gering getal (naamlijk 20) behoorren tot die gezindheid”. Om toch tot een cijfer voor de drie eilanden te komen, werd het totaal getal hunner inwoners, 16655, verminderd met 1444 gereformeerden, 238 Lutheranen en 1021 leden der Portugeesche Joodsche gemeente, zoodat er 13952 Roomschen overbleven.

De aanraking van het gouvernement met de Roomsch-Katholieke gemeente was van weinig of geen beteekenis. Het kerkbestuur zond zelfs het verslag van het beheer der kerkekas niet aan den Raad van politie. Met den inwendigen strijd tusschen kerkmeesters en geestelijken bemoeide het koloniaal bestuur zich zoo weinig mogelijk.

¹⁾ Oud-archief no. 240.

²⁾ Meegedeeld door dr. J. de Hullu in het *Nederlandsch Archief voor kerkgeschiedenis*. Nieuwe Serie, deel XVII, afl. 2 (1923).

Wat over dien strijd te zeggen is, doet Dahlhaus aan de hand zijner kerkelijke bronnen beter dan ik het zou kunnen doen.

Zelf heb ik uitvoerig stilgestaan bij de bloedige gebeurtenis van 1 Juni 1824, den doop van een Jood door den Spaanschen priester der Roomsche-Katholieke gemeente, dien een onschuldig slachtoffer met den dood bekoopen moest. Ik vlei mij te hebben aangetoond, dat het niet alleen onbillijk maar zelfs onrechtvaardig en met de feiten in strijd is, Cantz'laar hiervan — al is het maar voor een deel — de schuld te geven. Trouwens zijn geheele houding tegenover de Roomsche kerk getuigt van welwillendheid, die hem zelfs de grenzen, van het Moederland uit gesteld, deed overschrijden, te opmerkelijker in den man, die gewoon was angstvallig vast te houden aan de letter der voorschriften, die hij toepassen moest.

Na Pirovano en Stöppel had Curaçao geen andere dan Spaansche priesters gekend, wier aantal na 1 Juni 1824 zelfs tot zes geklommen was.

Op 27 Augustus 1824 kwam de *Zeemeeuw* de haven van Curaçao binnen met den lang verbeiden pastoor Niewindt en den kapelaan Eisenbeil aan boord.

Gouverneur Cantz'laar was juist drie weken tevoren naar Aruba vertrokken in verband met de goudvondsten daar. Hij had echter aan den fiskaal uitdrukkelijk opdracht gegeven voor het geval de geestelijken tijdens zijn afwezigheid mochten komen: pastoor en kapelaan zouden dadelijk hun betrekking moeten aanvaarden met gelijktijdig ontslag van alle vreemde geestelijken „met dankbetuiging aan dezelve voor hunnen bewezen ijver voor en dienstbetooning aan de Roomsche Katholieke kerk en de gemeente”. Aldus is geschied. Volgens Dahlhaus ¹⁾ bleven de vreemde geestelijken nog tot 1829 wel de mis lezen en in geval van hoogen nood ook andere diensten bewijzen. In 1833 werden verscheidenen hunner weer aangesteld ²⁾.

Men kan zich niet gemakkelijk schuldig maken aan overschatting van den arbeid, door Niewindt verricht.

¹⁾ *T. a. p.*, bladz. 75.

²⁾ *T. a. p.*, bladz. 107.

Hij vond zijn kerk ten prooi aan strijd naar binnen en naar buiten. In 1827 was hij reeds weer wegens een leverziekte een jaar weg. Eisenbeil nam toen zijn functies waar en samen hebben zij aan den opbouw hunner kerk gewerkt, na eerst — wat tot nu toe verzuimd scheen — de grondslagen gelegd te hebben, waarop dit geestelijk gebouw zou kunnen worden opgetrokken. Ons bestek bepaalt ons tot de eerste jaren van Niewindts arbeid, en na hetgeen ik liet voorafgaan, kan ik naar Dahlhaus verwijzen. De lezer, die daartoe naar diens *Levensschets* grijpt, leest verder, en voor zijn geestesoog verrijst ten voeten uit het beeld van den man, die den arbeid niet weigerde¹⁾, waarvoor op aarde ook nu nog weinig belooning uit menschenhanden te krijgen is; hoe veel te meer was dit het geval in een tijd, die dat werk niet begreep en daardoor zelfs in waardeering al te veel te kort schoot.

Heeft de Roomsche gemeente uit dezen tijd haar geschiedschrijver gevonden in pater Dahlhaus, en heeft ds. Van Dissel het wetenswaardige over de beide protestantsche gemeenten ook in dit tijdvak uitvoerig te boek gesteld, de geschiedenis der eenige Joodsche gemeente, die er destijds op Curaçao was, de *Portugeesch Israelietische gemeente* is, voor zoover mij bekend, niet beschreven. Zelfs schijnt het, dat de geweldige beroering, waaraan deze gemeente in de eerste jaren na de herstelling van het Nederlandsche gezag op Curaçao is ten prooi geweest, ontgaan is aan den deskundigen schrijver van het artikel over de Israelietische gemeenten in de West-Indische encyclopaëdie²⁾. Ten aanzien van niet een der kerkelijke gemeenten zoozeer als ten aanzien der Joodsche heeft de gouverneur toepassing moeten geven aan art. 20 van het Regeeringsreglement, dat hem opdroeg voor de richtige uitoefening van den godsdienst te waken en te handhaven de wetten

¹⁾ Domine non recuso laborem was Niewindts wapenspreuk.

²⁾ Er is een klein boekje *A synopsis of the History of the Jews of Curaçao from the day of their settlement to the present time* by Rev. Joseph M. Corcos, minister of the congregation „Mikveh Israel”, uitgegeven in 1897, dat over het tijdvak 1815—1856 niets bevat.

en reglementen, reeds bestaande of nog te maken, voor zoover niet strijdig met de grondwet.

Een goede 1000 leden telde de Joodsche gemeente onder haren rabbijn Jacob Haim Curiel, toen Kikkert zijn kerkelijke statistiek naar Holland zond. Zeker waren deze gemeenteleden, grootendeels tot den handelsstand behorende, tot de meest gegoeiden te rekēnen. Na Nieuwindts komst betaalde zij alleen zonder bijdrage uit de koloniale kas haren voorganger met Ps. 1200.

Bij Koninklijk besluit van 6 Juli 1817 was een *Hoofd-Commissie* tot de zaken der Israëlitēn ingesteld, waaraan ook de Joodsche kerken in Nederlandsch West-Indië onderworpen waren.

Herhaaldelijk waren er moeilijkheden geweest in de Joodsche gemeente op Curaçao, laatstelijk omstreeks 1746 en in 1797 ¹⁾. Bijna vijf en twintig jaar was het dus min of meer rustig geweest toen in het midden van 1819 de president der synagoge Jacob de Jeos. Naar en de vice-president Selomoh Cohen Henriquez zich erover beklagden bij den Raad van politie, „dat een gedeelte hunner gemeente hetwelk sedert eenigen tijd zich tegen het Kerkbestuur verzet, [zich?] niet ontziet om het gezag van dat bestuur bij alle voorkomende gelegenheden te miskennen en alle de kerkelijke inrigtingen . . . te overtreden alsmede dat de waarnemer der functien van Rabbijn openlijk beleedigd is geworden, waardoor veele onheilen in de gemeente te duchten zijn”. Als de tegenpartij hiervan de lucht krijgt, wendt zij zich met een tegenverzoekschrift tot den Raad. Onderteekenaars hiervan zijn Jacob Abenator Jr., Mordv. Hm. Senior, Danl. de D^d. G. Casseres, Benjamin Jesurun, Ab^m. de Marchena, Ephraim Curiel, Ab^m. de I^s.Iⁿ. Henriquez, Jeosuah Desola en Jacob de Jeos. Naar. Zij vroegen onder meer ontheffing van artikel 1 van het kerkelijk reglement, dat een afzonderlijke bijeenkomst van tien personen der gemeente (om te bidden) verbood. De Raad, die eerst aan den fiskaal en later aan den adjunct-fiskaal een onderzoek had opge-

¹⁾ Zie Hamelberg, *De Nederlanders op de West-Indische eilanden*, bladz. 162, en *Een veelbewogen tijdperk*, t. a. p., bladz. 49.

dragen, wendde zich rechtstreeks tot het kerkbestuur om inlichtingen, doch sprak het tegelijkertijd uit, dat het kerkelijk reglement moest gehandhaafd worden en scheuring in de gemeente niet toegelaten zou kunnen worden. Een half jaar lang schijnt het daarop vrij rustig geweest te zijn. Eerst 16 Mei 1820 wordt de zaak weer in de raadsnotulen vermeld. Ook toen sprak de Raad het uit, dat er volgens de Escamoth, het kerkelijk reglement, slechts één Joodsche gemeente op Curaçao kon zijn, en voor hun geschillen werden partijen verwezen naar hen, die in het Moederland met het opzicht en bestuur van den Jood-schen eeredienst belast waren.

Den aard dezer geschillen en hun oorsprong kan men leeren kennen uit een stuk van Haim Abinum de Lima in de *Curaçaosche Courant* van 16 September 1820. De regenten der gemeente, zoo wordt daar gezegd, ondersteunden „een onwetenden zanger . . . onbekwaam om zijnen post te vervullen, wiens tergende daden aanleiding tot eenen algemeenen kreet om deszelfs ontslag hebben gegeven”. De Mahamad had dezen voorzanger, Jeosuah Piza afgezet, doch het bestuur had hem herbenoemd ¹⁾. Op 5 April 1819 hadden reeds Abm. de Mordy Senior, Is. de Abm. de Marchena en D. Abinum de Lima met 97 an-

¹⁾ In Oud Archief nos. 309 en 310 vindt men de zaak uitvoeriger uiteengezet. Piza was in Mei 1815 uit Den Haag gekomen, waar hij uit velen gekozen was o.m. om zijn mooie stem. Kort na zijn aankomst verloor hij zijn vrouw en een kindje, hertrouwde, verloor ook deze vrouw, huwde voor de derde maal, nu met een dochter van den eersten voorzanger der gemeente, en hoopte tevens op die wijze zich in zijn ambt te bevestigen. Het kwam echter anders uit: hij werd ontslagen. Zijn tegenstanders verklaarden aan den gouverneur, dat reeds dadelijk na zijn aankomst gebleken was „zijne nietigheid en onbekwaamheid en de onaangenaamheid zijner stem, die zo grof en schor is, dat men denzelve niet zonder afkeer en walg kon hooren”; bovendien voerde hij nieuwigheden in en gedroeg zich onbetamelijk in de synagoge.

Piza riep de tusschenkomst van den gouverneur-generaal in, en het kerkbestuur verklaarde zich wel bereid tot een voor Piza gunstige oplossing te komen. Uit de gemeente kwam evenwel een heftig verzet, en Jacob H. Curiel, assesseur of opper ecclesiastiek der gemeente, verklaarde, dat de Joodsche wetten zich tegen het herstel van Piza verzetten. In een latere vergadering werd het ontslag ingetrokken, maar Piza bleef geschorst, zij het met behoud van bezoldiging en andere inkomsten, wat voor Piza aanleiding was, den gouverneur-generaal voor diens bemiddeling te danken.

deren een acte van afscheiding bij het Hof van justitie ingeleverd, allengs door nog 112 gevolgd. Dit zou — vrouwen en kinderen waren niet meegerekend — zelfs de meerderheid zijn geweest. Deze afgescheidenen verklaarden uitdrukkelijk, dat „zij nog zijn, en steeds willen behouden den naam en de regten der Israeliten, onderworpen aan alle gebruiken en formaliteiten van hunnen Godsdienst”¹⁾

Vandaar hun streven om art. 1 van de Escamoth buiten werking gesteld te krijgen. Het schijnt inderdaad, dat de afgescheidenen het grootste deel der gemeente uitmaakten. Zij vormden afzonderlijke colleges van doodgravers, wasschers enz., volgden de huwelijksplechtigheden niet na en kwamen in particuliere huizen bijeen in weerwil van het verbod om buiten de synagoge „gebeden met tien” te doen. Ook van gouverneur Cantz’laar konden zij geen meewerking verkrijgen. Krachtiger nog dan zijn voorgangers drukte hij het uit, dat er maar één Joodsche gemeente bestaanbaar was, en dat daartoe alleen konden behooren zij, die trouw bleven aan de escamoth. Daaraan was toegevoegd de bedreiging, dat de uitoefening van den Joodschen godsdienst alleen toelaatbaar

¹⁾ Voor *de Cur. Crt.* had de opneming van dit stuk nog onaangename gevolgen. Dit blad was in handen van William Lee. Volgens Brusse (*t. a. p.* bladz. 35) was hij in 1812 naar Curaçao gekomen van Caracas met wat hij van zijne drukkerij had kunnen redden uit een aardbeving, en was daar 11 Dec. van dat jaar begonnen met de uitgave van *The Curaçao gazette and commercial advertiser*. 5 April 1816 verscheen het eerste nummer als *de Curaçaosche courant*, nadat Lee tot „s Konings drukker” was aangesteld (*Het Koloniaal Weekblad* 5 Mrt. 1925). Met den inhoud buiten het officieele gedeelte, vooral veel buitenlandsch nieuws, zoowel in het Engelsch als in het Hollandsch, bemoeide het gouvernement zich niet veel, tot het stuk van De Lima verscheen. Door den fiskaal liet de gouverneur den drukker zijn hoogste ontevredenheid betuigen met last hiervan in het volgend nummer melding te maken. De drukker werd tevens bevolen, in het vervolg de drukproef van zijn blad op het fiskalaat te toonen. Tevergeefs beriep Lee zich op de vrijheid, hem destijds door Kikkert gelaten. Het ingrijpen was niet een gevolg van den officieelen band tusschen overheid en blad maar een maatregel van orde, van destijds nog geoorloofde censuur, daar het blad gebruikt was „als het middel om het zaad van twist en tweespalt te zaaijen, . . . ter voorkoming van onheilen welke, tegen de goede meening van het Gouvernement, door een misbruik van de drukpers, zouden kunnen ontstaan.”

Lee overleed 8 Aug. 1823; zijn weduwe M. W. Engelbronn zette de uitgave voort.

was volgens het kerkelijk reglement, en dat zij, die zich afscheidten, gelijk zouden staan met de andere ingezetenen, niet tot de Joodsche gemeente behoorende. Meer hielp een andere maatregel. In de vergadering van den Raad van politie van 26 Juni 1821 was op voorstel van den gouverneur een nieuwe verordening op het begraven van lijken gemaakt, waarbij alleen aan de kerkgenootschappen was toegestaan algemeene begraafplaatsen te hebben, en het verboden was, om in het stadsdistrict buiten de kerkhoven te begraven, terwijl voor het vervoer van in het stadsdistrict overledenen naar buiten vergunning van den gouverneur vereischt werd. Als reden voor deze laatste bepaling gaf de gouverneur op, dat zij zou kunnen strekken, om de scheuring in de Joodsche gemeente te stuiten, „aangezien het begraven van lijken dergenen welke zich van die gemeente hebben afgescheiden buiten de algemeene begraafplaats derzelve gemeente, zoo als gepractiseerd wordt, niet weinig tot de bestaande verwijdering toebrengt, doordien de afgescheidenen, dewelke, naar het schijnt, niet ophouden zich als Joden te gedragen door het opvolgen der instellingen van den Mozaischen Godsdienst, zonder nogtans tot de Joodsche gemeente te willen behooren en het Kerkelijk Reglement voor dezelve te willen observeren, bij het ongestoord begraven hunner lijken op een plantage, in het denkbeeld volharden alsof er geoorloofd ware dat meer dan eene Joodsche gemeente op dit eiland konde bestaan, hetwelk nogtans bij het evengemelde Kerkelijk Reglement wel uitdrukkelijk verboden is”¹⁾.

Wanneer dan ook later die verzoeken inkwamen, stond de gouverneur die wel toe, maar met de toevoeging „zulende echter daarbij geene der bij de wet bepaalde plegtigheden mogen worden gebezigd”.

17 Juli 1821 verbood de gouverneur alle openbare gods-

¹⁾ Toch is er een gemeenschappelijke begraafplaats van de afgescheidenen geweest. Teenstra, *t. a. p.*, I bladz. 91 zag die op den zuidoostelijken hoek van het Israelietische kerkhof, met muren en poort voorzien. In het gouvernements-journaal (*Oud-archief* no. 239) staat op 26 April 1822 aangeteekend, dat de nieuwe begraafplaats der afgescheiden leden als Bet Haim bij de gewone Israelitische begraafplaats getrokken is.

dienstige plechtigheden in strijd met de Escamoth, ook die in particuliere woningen.

Een ander middel, waarmee men de afgescheidenen trachtte te treffen, werd gezocht in de huwelijksplechtigheden. Bij gouvernementsbesluit werden allen, die tot de Joodsche gemeente behoorden verplicht „alle openbare en gewone ceremonien in acht (te) nemen, wanneer zij begeren dat hunne huwelijken, volgens de instellingen van den Mozaischen Godsdienst worden gesolemniseerd”. De gouverneur herinnert aan een resolutie van den Raad van Curaçao van 12 Januari 1796, waarbij aan de Joodsche gemeente was voorgeschreven, om „nopens de huwelijken en het teekenen van ketubahs (huwelijksche voorwaarden) zich stiptelijk naar de oude gewoonten en usantien te gedragen op poene van, bij contraventie, als verstoorders van de kerkelijke rust te worden aangemerkt”. Alle Joden waren verplicht aan het bestaande kerk- en armenfonds bij te dragen, gelijk zij ook allen bij verval tot armoede op ondersteuning daaruit aanspraak zouden hebben.

Toch schijnt het, dat men op deze wijzen de afgescheidenen nog niet dwingen kon. 31 October 1821 teekent de fiskaal aan ¹⁾, dat de dochter van Samuel Pereyra buiten de Joodsche begraafplaats met alle Joodsche plechtigheden begraven was.

In *de Curaçaosche courant*²⁾ verscheen een bekendmaking van het bestuur, dat afscheiding van de bestaande Joodsche gemeente op Curaçao zou moeten gepaard gaan met openbaren afstand van den Mozaischen godsdienst, waarvan op het fiskalaat een verklaring moest worden afgelegd, en wie zich als afgescheiden had opgegeven, maar toch de instellingen van dien godsdienst nakwam, zou worden beschouwd als tot Mikwé Israel (Hope Israels, de naam der gemeente) te behooren. Bij zooveel gewetensdwang beteekende het natuurlijk niets, dat hieraan werd toege-

¹⁾ O u d - a r c h i e f no. 716. Men vindt daar ook aangeteekend, dat de twisten in de Joodsche gemeente nu meer liepen over het beheer der fondsen en omissie van kerkelijke plechtigheden bij solemnisatie van kerkelijke huwelijken.

²⁾ 21 Juli 1821.

voegd, dat men de vrijheid behield God te dienen naar zijn beste overtuiging volgens de grondwettelijke vrijheid van geweten. Het is te verstaan, dat velen, die hun afscheiding kwamen meedeelen bij den fiskaal, daaraan toevoegden, dat zij „om . . . zich geheel te schikken naar (des gouverneurs) bevelen” afstand van den Mozaïschen Godsdienst gedaan hadden. Op 18 Juli 1821 legden 82 personen die verklaring af. Gouverneur Cantz'laar voelde dadelijk de moeilijkheden, die hieruit konden voortkomen, en zond die verklaringen terug met de opmerking, dat die afstand een vrijwillige daad moest zijn. Toen 18 September 1821 de gestelde tijd voor de afscheiding verstreken was, bleken slechts 3 verklaringen ingekomen ¹⁾).

Het laatste middel had doel getroffen. De afgescheidenen Desola, Gomez, Casseres en De Lima wendden zich in dezelfde maand tot den havenmeester Van Spengler en den secretaris van den Raad van justitie Mr. Hayunga om de oneenigheden bijgelegd te krijgen. Het Joodsche kerkbestuur benoemde als zijn gemachtigden den hoofdontvanger Van Uytrecht en den secretaris van den Raad van politie Prince. Nog vóór het jaar uit was, kon deze commissie den gouverneur berichten, dat de geschillen bijgelegd waren. Het was het ei van Columbus gebleken. De voorzanger Piza was er toe bereid gevonden om tegen vergoeding van drie jaren bezoldiging in het belang der zaak zijn ontslag te vragen. Nog vóór het zoover was gekomen, had de opperrabijn D. C. d'Azevedo van de gemeente Talmud Tora te Amsterdam met zijn assessoren Dr. Ferrares en Dr. Cohen Pereira het kerkbestuur reeds in het gelijk gesteld ²⁾).

Van groot belang voor de Joden op Curaçao was het Koninklijk besluit van 2 April 1825. Daarbij werden de Joden ten volle gelijkgesteld met alle andere ingezetenen, en alle privilegiën, vergunningen en uitzonderingen, hun verleend of toegekend, ingetrokken, afgeschaft en ver-

¹⁾ Oud-archief no. 716; no. 311 vermeldt hun namen A. I. Lobo, David Cohen Henriquez en Is. Calvo. Zie *het Koloniaal Weekblad* van 13 Mei 1926.

²⁾ Oud-archief no. 311.

nietigd. Daartoe behoorde o.a. hun vrijstelling van den gewonen schutterlijken wapendienst als wachten en tochten op Sabbathen en heilige dagen. Als voorbeeld van een nog bestaande „vergunning” werd genoemd die, welke 31 Maart 1659 gegeven was aan Isaac da Costa e.a. door de Kamer Amsterdam der W. I. C., om zich op Curaçao te mogen neerzetten ¹⁾).

Uitdrukkelijk werd bij art. 3 van het vermelde Koninklijk besluit bepaald, dat vervallen was de bepaling, „dat de burgerlijke magt de noodige hulp zal verleenen aan zoogenaamde condemnaties van het Israëlitisch Kerkbestuur, tegen de leden der gemeente, ter zake van het niet naleven der godsdienstige pligten, uitgesproken, of wel, op aanklagte van het kerkbestuur Israëlitën zal vervolgen, wegens daden, die niet uit krachte der *algemeene* strafwetten strafbaar zijn”.

De naam der gemeente zou voortaan zijn „Nederlandse Portugeesche Israëlitische Hoofd-Synagoge. Als bestuurders worden genoemd M. Ricardo, Elias Lopez, in 1827 vervangen door Abraham Jesurun, Moize Cardoze en Josias Dovale. Cardoze en D. H. Dovale (later David Dovale) waren weesmeesters der Joodsche gemeente.

Met veel luidruchtigheid werd elk jaar weer het Purim- of Estherfeest gevierd. Telkens werd vooraf aan den gouverneur verlof gevraagd, om zich dan met het smijten van voetzoekers, gastreeren, maskerades en dansen te vermaken. Het verlof werd geregeld verleend, maar toen de adjunct-fiscaal in 1818 had geklaagd, dat zij het vuurwerk „met verdubbelden ijver continueerden”, toen de christelijke godsdienst oefening begon, bepaalde de gouverneur in het vervolg, „dat de gepaste betamelijkheid en goede order in acht genomen worden” moest en op Zondag de „vervrolijking” niet gedurende de godsdienst oefening mocht plaats vinden ²⁾).

¹⁾ Niet genoemd in het artikel *Israëlitische gemeenten* in de West-Indische encyclopaedie.

²⁾ Misschien nog grooter feesten, voor de geheele bevolking, waren Kerstmis en de Oudejaarsavond. Kort na diens komst schrijft de fiscaal aan Cantz'laar, dat als het verbod om voetzoekers te werpen en vuurwerken te ontsteken op openbare wegen en straten dan gehandhaafd moet

Over 1816 bezitten wij eenige gegevens omtrent den geldelijken toestand der verschillende gemeenten ¹⁾. De Roomsche kerk gaf op als ontvangsten Ps. 1772.7.4 en als uitgaven 1465 pesos, de Gereformeerde gemeente Ps. 6255,4.5 en Ps. 5031.6.4, de Luthersche kerk 977 pesos aan ontvangsten en 2017 pesos aan uitgaven, waaronder 1000 pesos voor predikantstraktement en 318 pesos voor rente eener 6 % leening van 5300 pesos; voor het ontbrekende, is hieraan toegevoegd, wordt de hulp van de gemeente bij intekening ingeroepen, en dikwijls is dit niet toereikend. Het rijkst was de Joodsche gemeente die op een begrooting van 1300 pesos aan uitgaven een overschot van 1000 pesos had.

Vermeldenswaard is nog het volgende.

Toen in het begin van 1825 een stormramp Nederland geteisterd had, werd tot leniging van den nood ook op de kolonie een beroep gedaan. Vooral op de 4 toen aanwezige oorlogsschepen *Eendragt*, *Kemphaan*, *Merkuur* en *Valk* en door het garnizoen werden belangrijke bedragen (3850 gld.) bijeengebracht. In het stadsdistrict had de gouverneur de inzameling verzocht aan de kerken. De Vereenigde Protestantsche gemeente met niet meer dan 70 pesos werd nog overtroffen door de Roomsche-Katholieke met 71 pesos, terwijl de Joodsche gemeente 500 pesos afdroeg.

Het tafereel, dat Kikkert in 1817 ²⁾ teekent van het *armenwezen* is beeld van een schrille werkelijkheid

In 1822 kwam in den Raad van politie de vraag ter sprake of de „armengelden”, die bij den kamerbewaarder van dien Raad inkwamen en door den vendumeester geheven werden als $\frac{1}{2}$ % van alle verkooping, niet aan alle kerkelijke gemeenten ten goede moesten komen in plaats van alleen aan de Gereformeerde Kerk, zooals tot toen het geval geweest was. Aan alle kerken werden inlichtingen gegeven, daarvoor noodig is een bedreiging met boete en het gebruik van militaire patrouilles. De gouverneur besloot het maar te laten bij een waarschuwing aan het publiek ter vermijding van ongelukken.

¹⁾ Oud-archief no. 388.

²⁾ De Hullu, *Curacao in 1817*, t. a. p. bladz. 569.

vraagde omtrent de ondersteuning harer behoeftigen. De Gereformeerde kerkeraad deelde mee, dat zij in 1821 in maandelijksche ondersteuning van 146 personen Ps. 3905.2 uitgegeven had en bovendien nog Ps. 699.—5; de Lutherschen hadden 23 personen met 564 pesos ondersteund, en de Joodsche gemeente 62 personen met 3588 pesos en bovendien had deze nog 1294 pesos aan ondersteuning uitgegeven. De kerkmeesters der R. K. kerk deelden mee, dat hun armen meestal slaven waren, die ten laste hunner meesters kwamen; in 1821 gaven zij slechts 230 pesos aan ondersteuning uit. Op grond hiervan oordeelde toen de Raad van politie, dat de Roomsche Kerk geen aanspraak maken kon op een deel der armengelden, ook omdat die gemeente zelf niet trachtte haar armenkas te versterken uit de gebruikelijke kerkelijke emolumenten en legessen, maar deze door kerkelijke personen of bedienden liet genieten ¹⁾. Ook de Joodsche gemeente kwam voor ondersteuning niet in aanmerking, omdat zij een aanzienlijk fonds had. De Gereformeerde en Luthersche gemeenten bleven dus over, en de eerste kreeg $\frac{3}{4}$, de andere $\frac{1}{4}$ der „Armengelden” toegewezen. Ds. Van Dissel deelt mee ²⁾, dat dit in 1823 veranderd werd en van toen af ook de Joden, en de Roomsche Katholieken meedeelden. Ik heb daarvan niets gevonden; Dahlhaus ³⁾ wil, dat in 1828 nog een daartoe strekkend verzoek van Niewindt afgewezen werd. Desniettenstaande vond de gouverneur blijkens aantekening in het gouvernements-journaal op 21 Februari 1824 wel aanleiding om de 80-jarige Helena Diego, die zich om pensioen tot hem gewend had, daar haar man in 1800 bij de verdediging van zijn vaderland gesneuveld was, met een afwijzende beschikking uit hoofde van haar behoeftigen staat aan te bevelen aan de liefdadigheid van het kerkbestuur der Roomsche Katholieke gemeente.

¹⁾ Eenige maanden vroeger was als reden ook opgegeven, dat de Roomsche Kerk geen verantwoording van haar administratie aan de regeering deed.

²⁾ *T. a. p.* bladz. 343.

³⁾ *T. a. p.* bladz. 122.